

DARÜLBEDAYİ' SAMSUN'DA*

Prof.Dr. Dursun Ali AKBULUT**

Samsun, Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılarını yaşayan şehirlerimizden birisidir. Her ne kadar işgale uğramadı ise de işgal edilen ya da işgal tehlikesi altındaki yerlerden gelen göçleri kabullenmek gibi bir problemle baş başa kaldı. Bu da şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında önemli değişikliklere sebep oldu. Mütareke döneminde Pontusçu faaliyetler, bir yandan şehrin güvenliğini tehdit ederken, öbür yandan harap bir vaziyete düşmesine yol açtı. Üstelik asayişsizlik bahanesiyle İtilaf Devletleri'nin işgali korkusunu her an yaşadı. Lozan Anlaşması'nın mübadele ile ilgili hükümleri uygulamaya konulunca Samsun, Yunanistan'dan gelen soydaşlarımızı misafir edebilmenin telaşına düştü. Kısa zamanda bir araya toplanan gruplar, zaten çok kıt olan imkânlarla Samsun'da barınmak zorundaydılar. Yerli halk, memurlar, askerler, dışarıdan göçmen olarak ya da çalışmak veya ticaret yapmak için gelenler ve nihayet mübadillerle şehrin havası bir anda değişivermişti. Böyle bir ortamda, değil insanların en doğal ihtiyaçlarını karşılamak, kültürel etkinliklerle eğitimlerini sağlamak da gerekliydi. Bu ikinci husus da önem taşıyordu. Darülbedayi'in Samsun'a davet edilmesindeki başlıca amaç bu olmalıdır.

İstanbul Belediyesi tarafından tiyatro ve müzik eğitimi vermek üzere 1914'te kurulan Darülbedayi'-i Osmanî, bir süre sonra profesyonel tiyatro topluluğu haline gelmiş, genç ve yetenekli sanatçılarla kadrosunu kuvvetlendirmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Darülbedayi'den kopmalar olmuş, bazı elemanları kendi adlarına tiyatrolar kurmuşlardı. Darülbedayi'nin kuruluşunda öğretim elemanı olarak görev alan Ertuğrul Muhsin de topluluktan ayrılmış, 1919-1922 yılları arasında Almanya'da sahne ve film çalışmaları yapmış, İstanbul'a dönüşünde Kemal Film'in rejisörlüğünü üstlenerek, "*İstanbul'da Bir Facia-ı Aşk*", "*Boğaziçi Esrarı*", "*Ateşten Gömlek*", "*Leblebici Horhor Ağa*" gibi yapımlara imza atmıştı. Öte yandan, Belediye, Darülbedayi'in ödeneğini kesip, maliye vergi

* Bu makale *Akademik Açık Dergisi*'nin 2. sayısında yayımlanmıştır.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı.

isteyince, kurum zor durumda kalmıştı. Ertuğrul Muhsin Bey de aynı günlerde eski yuvasına, Darülbedayi'e dönmüştü.

Samsun'un kültürel hayatını, dönemin bu seçkin topluluğu ile harekete geçirmek fikri, tanınmış müteşebbis işadamlarından Alemdarzâdeler'den geldi. Topluluk temsilci vermek üzere Samsun'a davet edildi. Oyuncular, dekorlar Alemdarzâdeler'e ait "Millet" vapuruyla 1924 yılı Haziran ayı başlarında İstanbul'dan getirildi.¹ O günlerde Samsun'un tek tiyatro binası harap bir vaziyette bulunduğundan, temsillerin yine Alemdarzâdeler'e ait olan Zafer Sineması'nda verilmesi kararlaştırıldı. Darülbedayi'nin Samsun'a gelişi, ilânlarla, gazete haberleriyle halka duyuruldu. Samsun'da yayınlanmakta olan "Haber" gazetesinde Ertuğrul Muhsin Bey'le yapılan bir mülâkata yer verildi.² Bu mülâkatta Ertuğrul Muhsin Bey, Samsun'a geliş nedenlerini şöyle açıklıyordu: "*Romazan repertuvarımızın hitamından sonra biraz istirahat etmek emelinde idik.. Bilâhîre Adana'da vaki olan arzulara Samsun Zafer Sineması sahibinin daveti inzımam edince Anadolu'da da biraz dolaşmaya karar verdik. Repertuvarlarımız içinden altı kadar en nefis ve güzide eser seçtik. Bunları Samsun, İzmir Adana'da temsil edeceğiz.*" Mülâkatin devamında Ertuğrul Muhsin Bey, muhabirin sorularına şu cevapları vermektedir.

"-Darülbedayi'in bugünkü vaziyeti nedir? Hey'etin ve müddet-i tesanüdünün temadisinden emin misiniz?

"-Biliyorsunuz ki eskiden bazı şahsî sebepler dolayısıyla Darülbedayi'de ara sıra uygunsuzluklar belliyordu... Bugün hey'eti teşkil eden mümessiller yek-diğerine çok samimî hislerle ve san'at aşkıyla bağlanmışlardır. Hey'etin bütün gayesi sahnenin terakkisidir.

"-Sinema hayatından artık uzaklaşıyor musunuz?

"-Yalnız biz de değil, dünya da yüzlerce sinema mümessillerinin ekserisi inhilâle uğramıştır. Garbda tiyatro râğbeti gittikçe çoğalıyor. Sinemacılık için Amerikalılar'dan başka çok uğraşan milletler kalmadı. Sonra bizim vücuda getirdiğimiz filmler zaruret içinde doğmuş eserlerdir. Gerçi şimdiye kadar sinemacılıkta maddi bir zarar görmedik. Halkta da cidden fazla râğbet bulduk. Meselâ "*Ateşten Gömlek*" yalnız İstanbul'da on yedi bin lira temin etti. Fakat ben bu sahadan "*haysiyet*" dolayısıyla şimdilik çekildim. Ne de olsa yaptığımız filmler Avrupa sinemalarında yer bulamıyor. Bir defa güzide bir filmin dekorasyonu için büyük sermaye olmadığı gibi, sinema artistlerimiz de daha yetişmemiştir. Objektif karşısında jestler çok kolay idare edilemiyor.

"-Yaptığınız filmler içinde en çok beğendiğiniz hangisidir?

"-Ben "*Kızkulesi Faciası*"nı çok beğenirim. Bu küçük fakat zarif eseri hepsinden güzel buluyorum.

"-*Leblebici Horhor*"u neden intihap ettiniz?

¹ Haber, 8 Haziran 340/1924.

² Haber, 16 Haziran 340/1924.

“Herkesçe tanınmış bir mevzu’ olduğu için...Yoksa bu zayıf sujenin sinema sahasında yer bulamayacağını ben de biliyorum.

“Sahnemizde Türk aktristlerini nasıl buluyorsunuz?

“Türk sahnesinin yıldızı elbette yalnız Türk kızı idi. Ben bu emeli senelerce taşımıştım. Bugün az zamanda Türk kızlarının sahnede muvaffakiyetlerini görmekle bahtiyarım. Temaşa tarihimize ilk ismi karışan Türk kadını Afife isminde bir hanımdı. Ondan sonra “*Ateşten Gömlek*” de Bedia Muvahhid Hanım’la Münire Neyyir Hanım’ı teşvik ettim. Cidden muvaffak oldular. Elyevm sahneye hazırlanan onsekiz yirmi kadar hanım var. Düşününüz ki bu hanımlar ancak bir senelik tecrübe devresi geçirmişlerdir. Acaba on sene sonra eski aktristleri geride bırakmayacaklar mı?...

“Hiç tulûat oynadınız mı?

“Hayır. Fakat ileride o da olacak gibi. Tulûat, garbda en büyük artistlerin son merhalesidir.

“Ayrılırken bu genç sanatkâra bir şey daha sorduk:

“İlk sahneye çıkarken nasıl bir his taşıyordunuz?

“Tabiatıyla korku! dedi ve bu tatlı korkunun akseden teesürüyle gözlerini süzerken yanından ayrıldık.”

Darülbedayi’in Samsun’a gelen kadrosunda, Ertuğrul Muhsin’den başka Behzad, Vasfi Rıza, Nureddin Şefkati, Hazım Beylerle Bedia Muvahhid hanım gibi o dönemin ve Türk tiyatrosunun tanınmış isimleri bulunuyordu. Programa göre Samsun’da dört oyun sahnelenecekti. Bunlar sırasıyla, 24 Haziran’da “*Hanımlar Terzihanesi*”, 27 Haziran’da “*Cehennem*”, 29 Haziran’da “*Nurbaba Köşkü*” ve 1 Temmuz’da da “*İstanbul Havası*” idi.³ Adı geçen temsiller Samsun’da geniş bir kitle tarafından izlenmiş, beğeni ile karşılanmış ve yaklaşık dokuzyüz liralık maddi gelir sağlanmıştı. Hazırlıklarıyla birlikte bir aydan fazla Samsun’da kalan Darülbedayi’ tiyatro topluluğu, 12 Temmuz 1924’te “*Millet*” vapuruyla Samsun’dan ayrıldı.⁴ Geride tiyatro zevkini tadan insanların, elde edilen gelirden gayet memnun bir işadammının kaldığı tahmin olunabilir. Ondan da öte, temsil edilen oyunlar hakkında bir tenkid yazısının yayınlanması belki hepsinden önemli sayılabilir. Samsun gibi bir muhitte böyle bir yazının yazılabilmesi aydın kültürünün yansıması olarak değerlendirilmelidir. Çünkü yazar, profesyonel tiyatro eleştirmeni değildir. Ancak oyunların hangi şartlar altında ve ne şekilde sahnelendiğini bize anlatan değerli bir hikâyet bırakmıştır. “*Samsun’da Darülbedayi’*” başlığı altında görüşlerini dile getiren Münir Hamdi Bey, Haber gazetesi yazı kurulu müdürüydü. Darülbedayi’in Samsun’a gelmesinden duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra yazısını şu şekilde sürdürmüştür: “*Hey’et artık bugünkü kumpanya vaziyetinden uzaklaşabilmek için esaslı ve ciddi çareler aramalı, her*

³ Haber, 23 Temmuz 340/ 1924.

⁴ Haber, 3 Temmuz 340/ 1924.

fırsattan istifadeyi umutmalıdır.”, O, sahnelenen oyunların Samsunlular’ın beklentileriyle münasip olmadığı kanaatindeydi: “ Salı günü akşamı ilk temsil olarak ilân edilen Hanımlar Terzihanesi’ne Samsunlular derin bir hahişle koştu. Salondaki intizam ve bu intizamı idame ettiren halkımızın vaziyeti cidden şâyân-ı memnuniyetti... Ertuğrul Muhsin Bey, maatteessüf bu gece Samsun halkına dekorasyon nâmına ip üzengi, tahta kılıç kabilinden yıpranmış bir eşya gösterdi... Temsilin devamı müddetince Behzad Bey, malûm olan kabiliyeti ile genç mümessil Vasfi Rıza Bey’in kudreti çarpıştı. Yakın senelerde ismi duyulan Vasfi Rıza Bey Darülbedayi’in en kuvvetli bir uzvu olduğunu Samsun’da isbat etti...Doktor rolünü alan ihtiyar artist Nureddin Şefkati Bey, biraz yorgun ve durgun göründü. Bazı yapmacık ve gayri tabii sıçrayışlara göz yumarsak Şerife kadın rolünde Hazım Bey, parlak bir çelenk-i muvaffakiyet takındı...Münire Neyyir Hanım, aldığı rolü kuşursuz ve pürüzsüz bir surette idare etti...Bu mübtedi Türk kızının bir kaç sene sonra çok büyük terakkilere mazhar olacağı şüphesizdir.

“Belkıs’ı temsil eden Bedia Muvahhid Hanıma gelince, bir dereceye kadar jestlerdeki muvaffkiyetlerine rağmen âheng-i hitabeti muhafaza edemiyor. Ve cümlelere âdeti yarış yaptırarak o güzel, temiz kelimeleri birbiri içinde boğuyordu...Bütün piyes içinde gözlere batan yegâne uzuv, sahnemizin meşhur gediklişi Kanar Hanım oldu. İstanbul temaşa münekkidlerinin göklere çıkardığı Kanar Hanım Türk sahnesinde artık maatteessüf çekilmiyor..

“...Cum’a gecesi temsil edilen “*Cehennem*” seyredenlerin rûhuna cehennem ateşlerinin keskin alevlerini sardı. Facia âleminde inkılâb yapan bu büyük eser, yürekte kopan alkışlar içinde Samsun halkının göz yaşlarıyla bestelendi...Hülâsa eser, temsil sahasında da nâkilinin taht-ı inhisarında kalmağa mahkumdur. Ve bu cehennemın kilidi Ertuğrul Muhsin olmuştur.

“Pazar gecesi Nurbaba Köşkü’ne koşan halk yine sönük ve perişan bir dekorla karşılaştı... eser o kadar güzel olmasına rağmen, Hanımlar Terzihanesi’ndeki canlılığı maatteessüf bulamadı... Darülbedayi’ heyeti, güzel eserleri sırasıyla seçip oynasaydı. her halde daha hoş olacaktı. Bu piyeste Nureddin Şefkati Bey daha istekli göründü ve gayet kudretli bir “*kudret*” oldu.

“Behzad Bey’in bu geceki vaziyeti uzun etüdlerden doğan muvaffakiyetli bir neticeydi. Allah kendisini sahnemize bağışlasın...

“Birinci perdede küçük bir vazife ile çıkan “Küçük Kemal ‘bizlere kabiliyeti hakkında büyük teminat verdi. Hazım Bey de ‘bekçi ‘rolünde istediklerini bulmuştu. Bedia Muvahhid Hanım ‘Mebrûre’yi ziyansız oynadı. Temâşâgirâne ezbercilik hissini vermekten kurtulmağa çalışırsa daha iyi olur.

“Genç operetçi Cemal Sahir Bey’i Darülbedayi’ sahnesine pek yabancı bulduk. Muvahhid Bey bu piyeste kendi rolünü çok iyi intihab etmiş. Ve bazı küçük hatalardan başka ‘Bedri Bey’i muvaffakiyetle temsil etmiştir.

“Mümessiller içinde daima tecerrüd eden Münire Neyyir Hanım biraz daha çalışırsa her münekkide baş eğdirecek bir muvaffakiyet takınacaktır.

“1 Temmuz gecesi temsil edilen ‘İstanbul Havası’ pek az bir rağbete mazhar oldu. Müdavimin mevcûdu da nisbeten mahduddu. Mümessiller bile isteksiz göründüler. Bu piyeste kakhahalar tebessüm, tebessümler de esneme şekline girdi... ‘İstanbul Havası’ adapte edilirken vekayi’-i hakiki safhalar üzerinde tesbit edilmiş ve daha zarif bir sûrette canlandırılmamış olduğu için Samsun halkını sam yelleri gibi âdeta sıktı ve terletti.

“Piyeslerin tarz-ı temsili çerçevesinde yine tekrar edelim ki; Darülbedayi’ bugünkü şekliyle kalır ve Maarif Vekâletimize bağlanarak bir konservatuvar halini almazsa temâşâ hayatımıza parlak bir âti maatteessüf nasib olmayacak ve zavallı Türk sahnesi bu acı yoksulluğa çok zaman şahid olacaktır.”⁵

Münir Hamdi Bey’in görüşlerindeki doğruluk ve haklılık payı tartışılabilir. Duygusal nedenlerden dolayı konuya bu şekilde yaklaştığı düşünülebilir. Çünkü Darülbedayi’ heyeti tarafından, Haber gazetesi adına özel bir program yapılması kararlaştırılmış ve söz konusu program aynı gazete tarafından halka duyurulmuştu. 3 Temmuz Perşembe akşamı beylere, 4 Temmuz Cuma günü hanımlara gösterilecek olan bu programda, Münir Hamdi Bey’in “Samsun Fabrikatörü” adlı eseri de bulunuyordu.⁶ Fakat bazı nedenlerden dolayı özel program gerçekleştirilemedi. Haber gazetesi durumu 3 Temmuz günkü nüshasında okuyucularına şu şekilde duyurdu: “Gazetemiz şerefine verileceği ilân edilen hususî müsamere (nin) daha ziyade mükemmeliyeti düşünülerek bir müddet için tehir edilmiştir. Takarrür edecek gün ayrıca ilân edilecektir.”⁷ Esasen bunun bir “tehir” değil, “iptal” olduğu, açıktı. Gazetede açıkça yazılmasa bile Alemdarzâdeler’in özel müsamerayı engelledikleri ya da buna imkân vermedikleri anlaşılmaktadır. Haber gazetesinin “Darülbedayi’ Hey’eti Nasıl Gitti?” başlığı altındaki haberi bunu doğrular niteliktedir: “İki haftadır memleketimizde bedîi sahneler yaratan Darülbedayi’ sanatkârları dîm Millet Vapuruyla Dersaadet’e hareket ederlerken çok çirkin muamelelere maruz kalmıştır. Hey’eti bin türlü vaadlerle getiren ve burada kaldıkları müddetçe lâ-akal dokuzyüz lira kadar da bir menfaat temin eden Alemdarzâdeler’in ân-ı

⁵ Haber, 3 Temmuz 340/ 1924.

⁶ Haber, 23 Haziran 340/ 1924.

⁷ Haber, 3 Temmuz 340/ 1924.

harekette bu gençleri kendi vapurunun en âdi mahallerinde barındırmağa kalkması ve teminat verdiği halde kamara mevki'lerini açmaması memleket şerefini bile ihlâl eden hareketlerdendir, teessüfle kaydederiz.”⁸ “Samsun Tiyatrosu” ile ilgili bir haberde de tiyatro binasının onarılması, “Samsun’umuzda böyle münasib bir binanın bulunmaması, bazılarına âdetâ ihtikâr kapılarını açmıştı.” şeklinde değerlendirilmekte, tiyatro binasının yeniden açılmasından duyulan memnuniyet dile getirilmekteydi.⁹

Darülbedayi’ oyuncularının Samsun’a getirilmesi, temsillerinin halk tarafından izlenmesi, şehrin kültürel etkinliklerine katkı olarak değerlendirilmelidir. Cumhuriyetimizin ilk yılında ve temel problemlerin henüz çözümlenemediği bir ortamda söz konusu etkinliklerin gerçekleştirildiği hatırlanacak olursa, hadisenin önemi daha iyi anlaşılır. Aynı günlerde, devlet kurum ve kuruluşlarının yanında Samsun’da faaliyet göstermekte olan dernek ve klüplerin spor ve müsamere kolları bulunuyordu. Zafer Sineması, Yeni Sinema, Hilâl Sineması yerli ve yabancı filmleri gösterimde tutuyolardı. Spor klüpleri, başta futbol olmak üzere çeşitli dallarda karşılaşmalar düzenliyorlardı. Anadolu’nun herhangi bir şehrinde temsiller vermek Darülbedayi’ açısından olduğu kadar, Samsun açısında da yeniliği, değişikliği ve gelişmeyi ifade etmektedir.

⁸ *Haber*, 13 Temmuz 340/1924.

⁹ *Haber*, 13 Temmuz 340/1924.